

ARGUS

de stem van sprakeloze wilde dieren

Inhoud

3

Harm Niesen. **Kievitseieren.** Er is maar één manier om het aan het gezeur over het aantal te rapen eieren en de controle daarop een eind te maken: Gewoon stoppen met rapen.

4

Harm Niesen. **Ganzen** De politiek laat zich bij gebrek aan kennis volledig leiden door eveneens onkundige ambtenaren, die vrijwel uitsluitend belang stellen in de mening van de landbouw.

6

Pauline de Jong. **De 2e Kamer en de jacht.** Over de bijdrage van De Faunabescherming aan het rondetafel gesprek met de Vaste Commissie voor LNV over drukjacht en jacht in natuurgebieden.

8

Pauline de Jong. **Wilde eenden zelfs in natuurgebied hun leven niet zeker.** Overijsselse ontheffing voor het doden van wilde eenden door rechter van tafel geveegd.

9

Harm Niesen. **Minkukels...** Waarom de herintroductie van korhoenders op de Hoge Veluwe gedoemd is te mislukken.

11

Jan Bouterse. **Invasieve exoten.** Over de gevaren en terechte en onterechte angst voor de introductie van nieuwe soorten.

16

Redactie. **Pleidooi: Handhaaf verbod drukjacht op wilde zwijnen.** Tekst uitgesproken door De Faunabescherming tijdens de discussie met GS over herinvoering van de drukjacht Gelderland.

20

Pauline de Jong. **Raad van State spreekt geen recht, maar doet politieke uitspraak.** In haar uitspraak omtrent het doden van ganzen in Noord-Holland heeft de Raad van State enkel oog voor de argumenten van de provincie.

21

Rita Stockmann. **Ministerie van Landbouw en Consumptie.** Hoe de politiek tracht de consumptie van in het wild levende dieren te propagieren.

22

Betty de Jong. **De buit van de VOS.** Vaste rubriek over actueel dierenleed in de media.

24

Harry Voss. Het Geldersch Jachtschap.jachthutten.nl. Vaste rubriek.

Colofon

ISSN 0166-5073

Argus is het kwartaal tijdschrift van De Faunabescherming. Argus wordt toegestuurd aan donateurs die ten minste €16,- per jaar betalen via postbanknummer 116072 te Renkum.

Sympathisanten betalen € 5,- per jaar en ontvangen jaarlijks de Fauna-nieuwsbief.

Indien u de Faunabescherming testamentair wenst te gedenken, wordt u verzocht contact op te nemen met de penningmeester.

Donateursadministratie

Postbus 150, 6870 AD Renkum, Postbanknummer 116072.

Voor adreswijzigingen en vragen over de jaarlijkse donatie kunt u ons mailen: don-adm.dfb@hetnet.nl

Bij betaling vanuit het buitenland dient men de volgende codes te gebruiken:

IBAN: NL36 PSTB 0000 1160 72 en BIC: PSTBNL21.

Secretariaat

Mw. A.P. de Jong, Amsteldijk Noord 135,
1183 TJ Amstelveen,

Telefoon (020) 641 07 98, Telefax (020) 647 37 00,

E-mail: faunabescherming@wanadoo.nl

Penningmeester

Mw. L. v.d. Abeele, Korenbloemstraat 30,
6871 WE Renkum.

Telefoon (0317) 318487

Bestuur

L. v.d. Abeele, M.C.J. Bouterse, G.A. Ellenbroek,

A.P. de Jong,

N. Koffeman, H.H. Niesen, R. Stockmann, M. Thieme,
S.H.D. Voss.

Medewerkers

Leo van den Bergh, Jan Bouterse, Gerard Ellenbroek,
Pauline de Jong, Harm Niesen.

Redactieadres

Gerard Ellenbroek, Ratelaar 47, 7322 GM Apeldoorn,

Telefoon (055) 360 360 6, E-mail: ga.ellenbroek@chello.nl

Website

www.faanabescherming.nl

Lay-out

Van Berkum Graphics, Zwaag

Druk

Drukkerij Hooiberg, Epe

Knipselkrant

Zes keer per jaar verschijnt de FaunaKnipselkrant, een bloemlezing van de in de Nederlandse pers verschenen artikelen over jacht en faunabeleid. U kunt zich abonneren door overmaking van € 8,- per jaar op postbanknummer 116072 ten name van donateursadministratie

De Faunabescherming te Renkum, onder vermelding van 'knipselkrant'. Voor de krant bestemde knipsels kunnen worden gestuurd naar: Fauna-Knipselarchief, Schelfhoutplantsoen 10, 1701 NG Heerhugowaard.

Doelstelling

De Faunabescherming is een niet-gesubsidieerde, landelijke vrijwilligersorganisatie. Haar doel is een ethisch en wetenschappelijk verantwoord faunabeleid.

De Faunabescherming tracht haar doel te bereiken door het bepleiten van verbetering in de wetgeving, het propageren van onderzoek en het bekendmaken van onderzoeks-resultaten aan beleidsinstanties en publiek.

Kievitseieren

HARM NIESEN

Welgeteld 6934 kievitseieren mogen er jaarlijks in Friesland worden geraapt.

De rechtbank in Leeuwarden deed begin augustus uitspraak, dat de ontheffing van de provincie om de kievit van zijn eieren te beroven, niet in strijd is met de Europese regelgeving. Daarin is bepaald dat er ten behoeve van verstandig gebruik een kleine hoeveelheid, 1% van de jaarlijkse natuurlijke sterfte van een beschermde vogelsoort in een bepaalde regio, gedood mag worden. 1% van de jaarlijkse natuurlijke sterfte onder de Friese kieviten zou overeenkomen met 500 dode volwassen kieviten en dat zou weer overeenkomen met 6934 eieren.

Allemaal volgens de berekeningen van het Leidse Centrum voor milieukunde.

Zij berekenden ook, dat er tot 1 april nooit meer dan 7000 eieren kunnen zijn gelegd in Friesland en dus kunnen alle eieren tot en met 31 maart rustig geraapt worden. Omdat wij het met de uitspraak van de Leeuwarder rechtbank oneens zijn, hebben wij beroep aangetekend bij de Raad van State. Volgens ons kloppen de berekeningen niet en is er ook helemaal geen redem om dit gebruik toe te staan. De Friezen dienen slechts te stoppen met rapen. Dat vinden ze zelf gelukkig in toenemende mate ook. Steeds meer Friezen keren zich tegen het beleid van de Bond van Friese Vogelbeschermingswachten en steeds meer eierrapers stoppen er mee. De naar schatting 6000 actieve eierrapers mogen per man en per seizoen 15 eieren meenemen. Dat zijn er dus, als ze zich aan de regels zouden houden, 9000 per jaar. Aanmerkelijk meer dan de 6934 die zijn toegestaan. En van enige controle is natuurlijk geen sprake. De Europese regels stellen dat wel als voorwaarde om dit gebruik toe te staan. In de praktijk kan dat natuurlijk helemaal niet. Dit zachte voorjaar zijn er dan ook volgens de eierrapers zelf 45.000 of misschien zelfs wel 100.000 eieren geraapt. De rechtbank in Leeuwarden had daar geen boodschap aan. De Raad van State hopelijk wel.

Kievit in pas gemaaid grasland eind april bij Veessen langs de IJssel. Foto: Gerard Ellenbroek.

Ganzen!

HARM NIESEN

Politiek en ganzen, daar lijkt dezer dagen alles om te draaien. Ganzen moeten geschoten worden, ganzen moeten gegeten worden en ganzen moeten uit hun speciale beschermingszones worden verdreven. Een opvallend detail daarbij: in de media houden onze natuurlijke vijanden, de hobby-jagers, zich oorverdovend stil. Dat is geen goed teken. Zij laten anderen de kooltjes voor zich uit het vuur halen. Mooier kan het niet. Want dat jagers vinden, dat er op ganzen naar hartelust geschoten mag worden, is nauwelijks nieuwswaardig. Laat anderen dat maar luidkeels roepen. En hoe groener, onafhankelijker en milieuvriendelijker die roepers zijn, des te beter. De heren worden op hun wenken bediend.

Dat ganzen in de ogen van landbouw en jagers een probleem zouden gaan vormen, was enkele tientallen jaren geleden al duidelijk. Maar dat er zo onverantwoordelijk primitief en inefficiënt met die zogenaamde problemen zou worden omgesprongen door de verantwoordelijken voor het beleid, had zelfs de grootste pessimist niet durven dromen. Toch is dat eigenlijk niet verwonderlijk. In deze tijd bepalen ambtenaren het beleid. Ambtenaren, die slechts een korte tijd - hooguit enkele jaren - dezelfde functie mogen uitoefenen. Ambtenaren, die als belangrijkste doelstelling hebben, het hun meerderen naar de zin te maken en die niet kunnen worden betrapt op meer dan oppervlakkige kennis van wat zich in de natuur afspeelt. De kans dat zij andere belangen laten meewegen bij het verlenen van onthef-

fingen dan meningen uit de agrarische hoek, blijkt uitermate gering. Bij wijze van hoge uitzondering staat de Flora- en faunawet het verlenen van ontheffingen toe. Hoge uitzonderingen zijn echter verworpen tot standaard procedures. De Flora- en faunawet is een bestrijdingswet in plaats van een beschermingswet geworden. Recente uitspraken van de Raad van State bevestigen en versterken deze trend. Zij heeft toegestaan, dat de provincie Noord-Holland ganzen laat schieten zonder eerst andere verjagingsmiddelen toe te passen en zonder dat er ergens in de omgeving sprake is van dreigende landbouwschade. Dat is nooit de bedoeling van de wetgever geweest en volgens onze vaste overtuiging kan dat ook helemaal niet zonder de wet eerst ingrijpend te veranderen. Vervolgens zien de provincies hun kans schoon: het toestaan wordt gelezen als een opdracht om een zo ruim mogelijke ontheffing te verlenen. Of die ontheffing ook werkelijk effectief is om het probleem op te lossen, wordt nauwelijks beoordeeld. De wet eist dat wel: schieten mag alleen als andere methoden falen en als aannemelijk kan worden gemaakt dat schieten wel helpt. Dat laatste is nog nooit objectief aangetoond. De provincies, en nu ook de Raad van State, gaan niet af op objectief meetbare gegevens maar op het gevoel van tevredenheid van boeren, jagers en andere grondgebruikers. Niet op het gevoel van tevredenheid van de ganzen... De puur psychische tevredenheid van de boeren (ze zien dat "er wat aan gedaan wordt ") mag niet de reden van de jacht zijn. Het staat ook niet als reden voor afschot in de wet omschreven. Het is onbe-

grijpelijk dat de Raad van State van oordeel is dat er geen effectieve verjagingsmethoden bestaan en dat er direct mag worden geschoten.

Het valt ook niet te ontkennen dat die groei van de aantallen overwinterende ganzen de laatste jaren is gestabiliseerd en dat ons land nu eenmaal de verantwoording heeft voor een zeer groot deel van de populaties wilde ganzen in Europa en Siberië. Het valt ook niet te ontkennen dat het overgrote deel van die ganzen helemaal niet schadelijk is. Ze foerageren op akkers met oogstafval (maïs, suikerbieten) of op overjarig gras, dat in de maanden december tot maart geen enkele waarde heeft. Integendeel, dat gras heeft er baat bij dat het wordt afgegraasd en bemest door de ganzen. Het probleem, zie boven, is vooral psychisch: boeren zijn de baas over hun eigen land, willen zelf uitmaken wie er wel en wie er niet op dat land verblijft. Ze willen gewoon geen ganzen op hun land hebben, want daarvoor kweken ze geen gras.

Van 1994 tot 2004, de periode van de snelle groei, werden er geen ganzen in Nederland geschoten. De schade werd vergoed door het Faunafonds, omdat Nederland zo'n grote verantwoordelijkheid heeft voor de internationale populaties wilde ganzen. Er was maar één probleem: die boeren die geen ganzen op hun land willen zien. En zeker, de kosten namen toe. Daarom kwam Veerman met de huidige onzalige plannen. De groei is bij de overwinterende ganzen duidelijk afgenomen, de schadebedragen zouden dus ook niet eeuwig blijven doorgroeien. En nu? Alle ganzen zouden verjaagd moeten

worden van boerenland naar een paar gebieden in een uithoek van de provincie. Iedereen weet dat dat nooit kan lukken. En dat het enorme hoeveelheden geld kost om die gedooggebieden te bekostigen. Het oude systeem is duidelijk, effectief en eenvoudig en waarschijnlijk helemaal niet duurder. De totale "wild"schade in de landbouw bedraagt in de orde van 15 miljoen euro, inclusief alle ganzenschade. Kunnen we dat niet betalen? Ter vergelijking: jaarlijks wordt 125 miljoen euro verspild aan "weidevogelbescherming". En worden vossen, over de hele wereld de belangrijkste predatoren van ganzen, intensief bestreden.

Dwergganzen

Alsof het allemaal nog niet genoeg is. Hebben we na twee hele duidelijke uitspraken van de Raad van State eindelijk voor elkaar gekregen dat het ministerie van LNV het gebied De Abtskolk/De Putten bij Petten als Speciale Beschermingszone voor dwergganzen moet aanwijzen, laat Natuurmonumenten een groot deel van hun voedselgebied doodgemoedereerd afgraven. Van je vrienden moet je het maar hebben. In heel Europa komen er hoogstens nog een paar honderd van deze zeldzame soort voor en Nederland wordt langzamerhand hun belangrijkste overwinteringsgebied. Een groot deel van de vogels zit 's winters bij Petten en foerageert op grasland. Dat grasland wil Natuurmonumenten omzetten in een zilte vegetatie, want dat is zeldzamer dan gras. Maar de dwergganzen eten geen zilte vegetatie. Gras genoeg in de omgeving, redeneert men bij Natuurmonumenten. Maar zo eenvoudig ligt het natuurlijk niet. In heel Nederland is een overvloed aan grasland, maar de dwergganzen zijn kieskeurig. Slechts een stuk of vijf vaste gebieden in Friesland, Noorden Zuid-Holland vinden zij goed genoeg. Op ons verzoek heeft de Raad van State het werk tot twee maal toe stil laten leggen. Eerst omdat er volgens de provincie geen ver-

gunning in het kader van de natuurbeschermingswet nodig was, en vervolgens omdat die in der haast gemaakte vergunning niet aan de voorwaarden voldeed. En ondertussen ging de afgraving, ondanks een schriftelijke toezegging aan de Raad van State om hangende de procedures het werk te staken, in opdracht van de Dienst Landelijk Gebied gewoon door..... In dezelfde week kregen we post van Natuurmonumenten. Nederland open en groen, ga ik doen! Ik geef voor de Harger- en Pettemerpolder! Of de leden van Natuurmonumenten maar even 20 euro willen overmaken. Om nog meer gebieden in de Harger- en Pettemerpolder, waar De Abtskolk/De Putten een onderdeel van is, aan te kopen. Mooi, prima. Eerste argwaan: een foto van een onbegrijpelijk buitenlands vlindertje ter aanmoediging. Vervolgens een hoeveelheid kletsboek over het gebied als natuurlijke klimaatbuffer. Buffer? Doet het opvangen van een beetje zeewater dan iets toe of aan het klimaat? Wat een klinkklare onzin. Het geld zou dus nodig zijn om de Harger- en Pettemerpolder te herinrichten. Of in duidelijker bewoordingen: om het gebied ongeschikt te maken voor dwergganzen. Ruim drie jaar geleden, toen de eerste ontwerp-plannen voor het gebied werden gepresenteerd, hebben wij al getracht duidelijk te maken dat dwergganzen onvoorwaardelijke bescherming genieten. Dat Natuurmonumenten verplicht is het gebied in optimale staat te houden voor deze vogels. Maar de ontwerpers van de plannen en de beheer-

ders hebben kennelijk meer belangstelling voor zilte vegetatie dan voor met uitsterven beschermde vogels. De Raad van State heeft het werk stilgelegd en toegestaan dat het gedeelte dat nu al is afgegraven zo mag blijven liggen. In dat gebied is een laag van 10 cm dikte van het grasland verwijderd. Wat blijkt daar nu, na enkele weken te gebeuren? Steken de eerste zoutminnende plantjes de kop op? Welnee, natuurlijk niet. Gras en distels, dat is wat er op komt. Voorspelbaar, want in de meer dan 10 cm diepe greppeltjes in het land groeide ook gewoon gras. Niet alleen is er dus een groot risico dat de dwergganzen uit het gebied worden verjaagd, van de zilte vegetatie die de betalende leden wordt voorgeschoteld zal ook weinig terecht komen. Inmiddels hebben meerdere van die leden van Natuurmonumenten uit de omgeving uiting gegeven aan hun ernstige verontrusting. Nou, dat helpt. Natuurmonumenten belooft ze zonder blikken of blozen dat de werkzaamheden "een enorme verbetering voor de dwergganzen" betekent! Wie heeft het ooit zo zilt gegeten! Wanneer komen ze bij Natuurmonumenten eens op het idee om kennis in te winnen als ze daar zo duidelijk zelf niet over beschikken? Want het gebied, nu al van grote waarde, is echt nog wel op een aantal plaatsen te verbeteren. Maar niet zo. Dit kan niet en dit mag niet.

Dwergganzen. Als het aan Natuurmonumenten ligt komen er zware tijden aan voor de populatie in de Harger- en Pettemerpolder

De 2e Kamer en de jacht

PAULINE DE JONG

Op 9 oktober vond er een rondetafelgesprek plaats met de vaste commissie voor Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit van de 2e Kamer. Tijdens dit gesprek konden belangenorganisaties met de kamerleden van gedachte wisselen over de jacht in Nederland. De aanleiding was het feit dat de dag daarna een Algemeen Overleg met de minister van LNV zou plaatsvinden. Ter voorbereiding op de Algemeen Overleg heeft de minister de Kamer in een brief de stand van zaken aangegeven met betrekking tot de drukjacht op wilde zwijnen en de jacht in natuurgebieden. In deze brief deelde de minister mee dat zij pas in de loop van oktober een besluit zou nemen over het al dan niet toestaan van de drukjacht, een variant op de drijfjacht, op wilde zwijnen. Tevens deelde zij mede dat zij het verzoek vanuit een deel van de 2e Kamer, om het verbod op de jacht in natuurgebieden te schrappen, zou meenemen bij de evaluatie van de natuurwetgeving. Al met al zou de 2e Kamer dus gaan discussiëren over twee zaken, waarover de minister nog geen besluit had genomen. Maar dat gaf onze organisatie wel de gelegenheid om de kamerleden nu alvast van haar standpunt op de hoogte te stellen.

Hierna volgt de tekst van de mondelinge inbreng van De Faunabescherming tijdens dit rondetafelgesprek.

Drukjacht op wilde zwijnen

Deze vorm van jacht is ongewenst aangezien er wel wordt gesuggereerd dat met deze methode de wilde zwijnen met één schot zullen worden gedood, maar uit de praktijk in Duitsland blijkt dat er op deze manier regelmatig dieren niet direct dodelijk zullen worden getroffen waardoor veel leed wordt veroorzaakt. Tevens ontstaat er onaanvaardbare onrust voor alle aanwezige dieren in het hele gebied.

Belangrijker is echter dat de jacht op wilde zwijnen onnodig is. De stand van hoefdieren wordt bepaald door de draagkracht van het gebied en in het geval van wilde zwijnen gaat het om het voedselaanbod. Wanneer de populatie wilde zwijnen op de Veluwe met rust wordt gelaten zullen de aantallen rond het draagkrachtniveau blijven fluctueren. Dat betekent dat er bij een ruimer voedsel-

aanbod meer zwijnen zullen zijn en bij een krappere voedselaanbod minder zwijnen. Dat is een normaal natuurlijk gegeven. De Faunabescherming merkt overigens op dat

het natuurlijk voedselaanbod op de Veluwe, met name eikels en beukennoten, in de loop van de jaren is toegenomen vanwege het ouder worden van het bos en vervanging van naaldbout door loofhout. Wij wijzen er tevens op dat de vraag vanuit de horeca naar wildbraad en de wens van de jagers om zwijnen te kunnen schieten bijdragen tot het kunstmatig hoog houden van de zwijnenpopulaties door middel van bijvoeren. Ook consumenten zijn hier schuldig aan. Dit is een onacceptabele manier van exploitatie van de natuur.

In de Flora- en faunawet is de bescherming van dieren het uitgangspunt. Het uitgangspunt van deze wet is dat in het wild levende dieren zoveel mogelijk met rust worden gelaten.

In de Flora- en faunawet zijn enkele belangen genoemd op grond waarvan inbreuk mag worden gemaakt op de bescherming van dieren. Het gaat om het voorkomen van schade aan de fauna, het voorkomen van belangrijke landbouwschade en het beschermen van de openbare veiligheid. Daarbij is een voorwaarde dat er geen andere bevredigende oplossing voorhanden is om dit belang te beschermen.

Het feit dat er vraag is naar wilde zwijnen als wildbraad vormt ingevolge de Flora- en faunawet dus geen grond voor het afschieten van deze dieren.

Het 'belang van de fauna' kan geen argument vormen om zwijnen te schieten, aangezien

Wild zwijn in het Kroondomein achter Paleis Het Loo. Foto: Harry Voss.

zij geen gevaar of bedreiging vormen voor andere dieren.

In het geval van de landbouw zijn er al voldoende maatregelen getroffen, in de vorm van zwijnenkerende rasters betaald met overheidsgeld, om te voorkomen dat belangrijke schade wordt aangericht. Ook dit kan dus geen argument vormen om zwijnen te schieten.

Bij de openbare veiligheid gaat het in het geval van zwijnen altijd om de verkeersveiligheid. Het is een feit dat wilde zwijnen regelmatig wegen oversteken. Het oversteken van wegen is behalve met een afrastering, op geen enkele wijze te voorkomen. Er zijn diverse maatregelen te treffen om de verkeersveiligheid te verhogen, zoals het beperken van de maximumsnelheid, het treffen van snelheidsbeperkende maatregelen, het overzichtelijk maken van wegbermen en via detectieapparatuur waardoor bij nadering van een hoefdier de lampen op een waarschuwingsbord aanflitsen.

De Faunabescherming wijst erop dat met name voerplaatsen nabij wegen het oversteken door het wild bevordert. Voyerplaatsen verhogen op die manier het risico op aanrijdingen. Aangezien voerplaatsen bovendien zorgen voor een kunstmatige verhoging van het voedselaanbod en dus een verhoging van de draagkracht van het gebied, dienen voerplaatsen te worden verboden.

Kortom, het verlenen van afschotonthef-

fingen voor wilde zwijnen is in strijd met de Flora- en faunawet en de wet vormt zeker geen grond om toestemming te verlenen voor de drukjacht.

Jacht in natuurgebieden

De natuurgebieden, waar op grond van artikel 46 van de Flora- en faunawet niet mag worden gejaagd, zijn aangewezen om rust en bescherming te bieden aan de diersoorten die er voorkomen. Het gaat daarbij vaak om zeldzame of kwetsbare en schuwe soorten waarvoor dergelijke gebieden een laatste toevluchtsoord vormen. Het gaat daarbij om gebieden zoals onder andere Kop van Schouwen, Verdronken Land van Saeftinge, Gelderse Poort, Mariapeel, Veluwemeer, uiterwaarden van de IJssel en Waddenkust. Het is uiteraard uitstekend als mensen van deze gebieden kunnen genieten door er te wandelen en te recreëren, mits zij daarbij de kwetsbare natuur niet verstoren.

De jacht is een hobby die absoluut niet thuishoort in dergelijke gebieden. Het jagen is een zeer versturende activiteit. Niet voor niets wordt door jagers altijd beweerd dat het geweer het beste middel is om schade aan landbouwgewassen te voorkomen, vanwege het verjagende effect. Als gevolg van het geluid van het geweer, dat zeker in rustige natuurgebieden verdraagt, zullen alle dieren in de ruime omgeving ernstig worden verstoord. Met name in wetlands, waar allerlei soorten watervogels rusten en

Veluwemeer bij Hierden. Eén van onze prachtige natuurgebieden waar jacht absoluut verboden moet blijven. Foto: Gerard Ellenbroek.

foerageren, zal één schot duizenden vogels doen opvliegen. Zeker in de late herfst en de winterperiode, wanneer het voedselaanbod voor veel diersoorten beperkt is en de voedselbehoefte juist is verhoogd, is elke onnodige verstoring er één te veel. Bovendien draagt een jager zich anders dan wandelaars, waar de dieren min of meer aan gewend zijn geraakt of hun gedrag op hebben afgestemd. De jagers houden zich tijdens het uitoefenen van hun hobby niet aan de paden, ze nemen een hond mee die net als zij zelf dwars door de vegetatie heengaait en zij mogen, anders dan recreanten, met hun zware auto's dwars door het gebied rijden. Daarnaast onttrekt een jager exemplaren van het jachtwild aan het ecosysteem, die als prooidieren een belangrijke rol spelen als voedsel voor roofdieren. Bovendien zullen jagers in deze gebieden hun natuurlijke concurrenten, de vossen, gaan bestrijden. Samenvattend merkt De Faunabescherming op dat jagen een zeer versturende hobby is, die afbreuk doet aan de waarde van deze gebieden en daarom dient het verbod zoals verwoord in artikel 46 te worden gehandhaafd.

Wilde eenden zelfs in natuurgebieden leven niet zeker

PAULINE DE JONG

Wilde eenden behoren op grond van de Flora- en faunawet tot het jachtwild. Dat betekent dat deze dieren door jagers in hun jachtveld mogen worden geschoten in de periode 15 augustus tot en met 31 januari. Gelukkig voor deze eenden is in de Flora- en faunawet ook bepaald (artikel 46) dat er niet mag worden gejaagd in natuurgebieden, zoals wetlands en Natura 2000-gebieden. Daar kunnen deze vogels dus gedurende het jachtseizoen altijd een veilig heenkomen zoeken.

Helaas heeft de provincie Overijssel daar hele andere ideeën over. Deze provincie verleende in de zomer van dit jaar een ontheffing om in *alle* natuurgebieden in de hele provincie Overijssel wilde eenden te kunnen schieten vanaf 15 augustus tot 15 november 2007. Dat betekende dat deze vogels dus in

de hele provincie nergens hun leven meer zeker zouden zijn.

Kennelijk had de provincie zelf al het idee dat deze ontheffing de toets der kritiek niet zou kunnen doorstaan. De ontheffing werd namelijk precies één dag voordat deze in werking zou treden in de Staatscourant gepubliceerd te weten op 14 augustus, terwijl de ontheffing al op 5 juli (!) was verleend. Bovendien stuurde de provincie onze organisatie geen kopie van deze ontheffing, hoewel wij meerdere malen van Gedeputeerde Staten van Overijssel de schriftelijke toezegging hadden gekregen dat zij ons een kopie van alle ontheffingen zouden toesturen.

Dankzij de medewerking van een actieve provinciale natuurorganisatie ontvingen wij toch een kopie van deze ontheffing en heb-

ben hiertegen bezwaar ingediend. Tevens hebben wij direct om een schorsing gevraagd bij de rechtbank in Zwolle. De rechter in Zwolle had er uiteindelijk weinig tijd voor nodig om te beslissen dat deze ontheffing echt niet door de beugel kon en hij sprak een schorsing uit. De provincie had namelijk gebruik gemaakt van artikel 68 om deze ontheffing te verlenen zonder dat op enige manier aan de voorwaarden, die in dit artikel worden genoemd, was voldaan. Om ontheffing te kunnen verlenen dient te worden aangetoond dat er sprake is van 'belangrijke schade aan landbouwgewassen' en dient tevens te worden aangetoond dat er 'geen andere bevredigende oplossing voorhanden is'. De provincie beweerde tijdens de zitting bij de rechtbank dat zij helemaal niet had hoeven aantonen dat binnen alle natuurgebieden, waarvoor de ontheffing was verleend, belangrijke schade dreigt te worden aangericht. De redenering van de provincie was dat wilde eenden alleen schade aanrichten aan granen en gras en dat daar dus ook alleen op de eenden zou worden geschoten. Daarmee was er dus nog steeds geen bewijs geleverd voor de stelling dat er door wilde eenden belangrijke landbouwschade zou worden aangericht. De rechter was met ons van mening dat de provincie wel degelijk had moeten aantonen in welke gebieden welke schade zou kunnen worden verwacht. Ook was op geen enkele manier aannemelijk gemaakt dat er geschoten zou moeten worden om de eenden van landbouwgewassen te verjagen. In het faunabeheerplan, waar de ontheffing op was gebaseerd, stond zelfs vermeld dat de inzet van preventieve middelen doorgaans voldoende is om schade te voorkomen. Kortom, deze ontheffing had nooit verleend mogen worden en dankzij de uitspraak van de rechter kunnen ook de eenden in Overijssel weer met een gerust hart tijdens het jachtseizoen hun toevlucht zoeken in de natuurgebieden.

Wilde eend. Foto: Gerard Ellenbroek.

Minkukels...

HARM NIESEN

Met veel tamtam zijn de eerste "kor" hoenders inmiddels losgelaten op de Hoge Veluwe. "Kor" tussen aanhalingstekens, want deze vogels verdienen de kwalificatie écht korhoen beslist niet. Het is opvallend hoe kritiekloos de media in het algemeen verslag hebben gedaan van deze in de ogen van sommigen kennelijk heuglijke gebeurtenis. Wordvoerders namens de Hoge Veluwe zijn vanzelfsprekend optimistisch over het te verwachten resultaat. Terwijl daar toch erg weinig reden voor is. In dit geval mogen we er gerust van uit gaan dat "de resultaten uit het verleden" een garantie vormen voor de toekomst. Nooit is een uitzetproject met gefokte tamme korachtige hoenders ergens in Europa geslaagd. Er zijn vele redenen waarom dat ook nu zal mislukken en er is nauwelijks een reden te bedenken waarom er wel een kans van slagen is. Omdat er zo weinig tegengeluiden worden gehoord en omdat het in de lijn der verwachting ligt dat er binnenkort nog meer uitzetprojecten van start zullen gaan, zetten we de bezwaren nog maar eens op een rijtje. Zoals gezegd, deze gekweekte vogels zijn een karikatuur van de echte Nederlandse korhoenders. Een slap aftreksel, op geen enkele manier aangepast aan het leven in de Nederlandse natuurgebieden. Onze inheemse korhoenders behoren tot de Westeuropese laagland populatie. Die komt buiten ons land alleen nog voor in de Hoge Venen in België en op de Lünenburger Heide in Duitsland. Net als in ons land gaat het ook in België en Duitsland niet best met ze. In Denemarken zijn ze al uitgestorven. De Westeuropese laagland korhoenders zijn zowel qua uiterlijk, als genetisch en in gedrag, duidelijk verschillend van alle andere populaties korhoenders. En dat is een heel belangrijke extra reden om ze voor uitsterven te behoeden. Vanzelfsprekend zijn juist zij optimaal aangepast aan het leven in onze natuurgebieden, veel en veel beter dan welke andere korhoenders ook. Alle inspanningen moeten er op gericht zijn, onze eigen populatie te behouden en te laten groeien. En te beschermen tegen het gevaar van vermenigving met andere, niet inheemse en niet optimaal aangepaste vogels. Als het niet zou lukken onze inheemse vogels te behouden, is het onzinnig te denken dat het met de ongelukkige, gekweekte minkukels wel zou

lukken. De kweekvogels zijn een mengsel van vogels uit hele andere landstreken en biotopen, hun voorvaders zijn afkomstig uit de Alpenlanden, Schotland en vooral Scandinavië. Die voorvaders waren uiteraard aangepast aan de omstandigheden daar, aan veel strengere winterse omstandigheden, een later broedseizoen en heel ander voedsel. Hun verenkleed, hun pootlengte, hun eieren, hun darmstelsel, alles is anders. Na vele generaties in gevangenschap zijn ze bovendien geheel vervreemd van het leven in het wild. Deze vogels zijn geselecteerd op

Commissaris van de Koningin in Gelderland, dhr. Clemens Cornielje, bekijkt de zojuist vrijgelaten korhoenders op de Hoge Veluwe. Foto: Archief De Faunabescherming.

overleving in gevangenschap in plaats van op overleven in het wild. Ze zijn gewend aan verkeerd voer en aan antibiotica, hun blinde darm is meters korter dan die van wilde vogels. En ze hebben geen enkele ervaring met predatoren. Minkukels, de kwalificatie korhoen niet waardig. Bij de Hoge Veluwe

is men er van overtuigd, dat hun vogels zó zwak zijn, dat ze niet in staat zijn de 50 km naar de Holterberg, waar onze laatste echte korhoenders zitten, te overbruggen. Dat mogen we hopen, maar zeker is dat allerminst. In tegenstelling tot wat de Hoge Veluwe beweert, zijn korhoenders wel degelijk in staat honderden kilometers te vliegen. Daarover zijn veel gegevens bekend, uit Frankrijk, uit Rusland en zelfs uit ons eigen land, uit de tijd dat de korhoenders nog op vele plaatsen voorkwamen en ze zelfs nog gewoon bejaagbaar waren. Daar komt nog bij, dat juist de geheel ontheemde, gekweekte vogels na het uitzetten vaak een opmerkelijk zwerfgedrag vertonen. Een voorbeeld daarvan vormen de van uitzetprojecten in Zuid Europa afkomstige monniksgieren en lammergieren, die de laatste jaren zelfs ons land hebben aangedaan.

De Rechtbank in Amsterdam oordeelde terecht, dat het uitzetten ook nog eens in strijd is met de regels van de IUCN, de internationale natuurbeschermingsorganisatie: uitzetten komt pas aan de orde als de soort definitief is verdwenen, als precies bekend is wat de oorzaken daarvan zijn geweest en als het uitzetten gebeurt met dieren, die zoveel mogelijk identiek zijn aan de oorspronkelijk inheemse dieren. Geen van drieën is het geval! Op z'n minst zou de Raad van State tot de conclusie moeten zijn gekomen, dat herintroductie op dit moment helemaal niet aan de orde kan zijn. Daarvoor zouden de vogels op de Holterberg eerst uitgestorven dienen te zijn. Wij hebben als Fauna-bescherming in april een klacht ingediend bij de Europese Commissie dat de vergunning ten onrechte is verleend. Of de klacht in behandeling wordt genomen,

is op dit moment nog niet bekend. De kans dat er van de 1000 uit te zetten vogels iets terecht komt, lijkt heel klein. De 10.000 in andere landen uitgezette korhoenders hebben het ook niet overleefd. En dat is misschien maar goed ook. Maar als dat van te voren al duidelijk is, lijkt het toch uitzetten duidelijk in strijd te zijn met de Gezondheids- en Welzijnswet voor dieren. Het is de vraag, waaróm die korhoenders eigenlijk zo nodig moeten terugkomen op de Hoge Veluwe. En waarom er geen onderzoek is gedaan naar wat de beste plek in Nederland zou zijn, als je ze al zonedig zou willen uitzetten. De Hoge Veluwe ontkent bij monde van haar directeur bij hoog en bij laag dat het iets met commercie van doen zou hebben... Wij hebben zo onze twijfels.

Invasieve exoten

JAN BOUTERSE

Invasieve exoten zijn planten- of diersoorten die door menselijk handelen Nederland zijn binnengekomen en zich kunnen handhaven en explosief kunnen uitbreiden (een invasie vormen). 'Exotisch' heeft niets te maken met het al of niet fraaie uiterlijk van het organisme, maar betekent uitheems: afkomstig uit het in de regel verre buitenland.

Ooit verdween de kleine zilverreiger als broedvogel uit Nederland, maar sinds enige tijd is hij weer als zodanig terug. Terecht wordt de soort nu niet als exoot beschouwd! Foto: Harm Niesen.

Een bekend voorbeeld van een plant als invasieve exoot is de grote waterpest (*Elodea canadensis*), waarvan in de 19e eeuw enkele stengels bewust door een Utrechtse professor in Nederlandse watergangen zijn gegooid 'om te zien wat er zou gebeuren'. En er gebeurde inderdaad wat: binnen een paar

jaar volledig dichtgegroeide sloten. Bij de diersoorten is er het voorbeeld, bij velen nog bekend uit de schoolboekjes, van de paalworm (*Teredo navalis*). De paalworm kwam oorspronkelijk uit Oost-Azië, maar werd in de 18e eeuw met houten schepen onopzettelijk meegebracht naar Europa. In Neder-

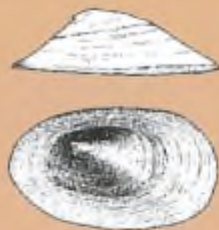
land werden omstreeks 1730 de toenmalige houten dijkbeschoeiingen ernstig aangetast. Om overstromingsrampen te voorkomen, moest men de houten dijkbeschoeiingen door zware stenen gaan vervangen. Meer recent kennen we in Nederland invasieve exotische dieren als ontsnapte of losgelaten soorten zoals de halsbandparkiet, de nerts en de muskusrat. Actueel is ook de Aziatische tijgermug, die uit China is meegelift met partijen 'lucky bamboo' en die niet alleen agressief kan steken, maar ook voor de mens schadelijke virussen als de knokkelkoorts (Dengue virus) kan overbrengen. Het warmer wordende klimaat wordt in dit kader niet beoordeeld als direct gevolg van menselijk handelen. Dus een soort als de kleine zilverreiger (ooit in Nederland inheems!) die nu weer tot onze broedvogels behoort, wordt niet als een invasieve exoot gezien. Wellicht wat lastiger ligt dat met vissen en andere waterorganismen die vanuit het stroomgebied van de Donau naar Nederland zijn gekomen, dit na de opening van het kanaal dat de verbinding vormt tussen de stroomgebieden van de Donau en de Rijn. Vlokkreeften en slijkgarnalen uit dat Donau-gebied verdringen nu onze eigen kreeftachtigen in de Rijn.

Smurfslak

Op www.nederlandsesoorten.nl is het Nederlandse Soortenregister te vinden, waarop van heel veel planten en dieren niet alleen de naam en status (beschermd, exoot) te vinden is, maar ook wie in Nederland de expert is op het gebied van de genoemde soort.

De website www.wew.nu is van de werkgroep ecologisch waterbeheer. Op deze site is een lijst te vinden (www.wew.nu/sub_exoten.php) van exoten. Juist omdat in watermilieus zoveel nieuwkomers in Nederland worden gesignaleerd, is het interessant om in de lijst van exoten te kijken onder 'details'. Een voorbeeld: *Ferrissia clessiniana* is de wetenschappelijke naam van de 'smurfslak', die vanuit Egypte (gebied van de Nijl) naar onze contreien gekomen is. We vinden de smurfslak in stilstaand en zwak stromend water. Hij zit meestal op de ondergedompelde delen van aquatische planten zoals gele lis en lisdodde, maar ook op stenen, in het water gegooid flessen, stukken plastic en beschoeiingen. Plaatselijk kan de smurfslak zich in korte tijd sterk uitbreiden. Maar is het een exoot?

In de Nijl komen verschillende *Ferrissia*-soorten voor, waarvan er eentje (*F. clessiniana*), in het begin van de jaren '50 aan de 'wandel' is gegaan (naar Israël, Italië, Zuid-Frankrijk). Daar de smurfslak zich zowel op een natuurlijke als onnatuurlijke wijze verspreidt, is het inderdaad de vraag of wij hier met een echte exoot te maken hebben, aldus het commentaar op de website.

Biodiversiteit en exoten

Nederland heeft het internationale Biodiversiteitsverdrag ondertekend. Daarin staat dat invasieve exoten na habitatverlies en exploitatie de grootste bedreiging voor

diversiteit zijn. Landen zijn verplicht (artikel 8h van het verdrag) om beleid te ontwikkelen waarmee de introductie van soorten die inheemse soorten of ecosystemen kunnen bedreigen, wordt voorkomen. Daarbij moet gezegd worden dat de meeste exoten geen probleem voor de natuur in Nederland vormen. Met andere woorden: de biodiversiteit alhier is met hun komst niet in gevaar. Slechts een beperkt aantal exoten is invasief. Over de problemen die ze veroorzaken leest u dadelijk meer.

In grote lijnen kun je vier stadia onderscheiden bij de komst van invasieve exoten.

1. de import in Nederland (bijv. bij kwekers, dierenwinkels, of wat of wie dan ook);
  2. ontsnappen (bewust of per ongeluk) van de exoot naar de Nederlandse natuur;
  3. het zich vestigen, handhaven en voortplanten van de exoot;
  4. uitbreiding van de exoot tot een plaag.
- Men heeft uitgerekend dat elke stap naar een volgende van deze stadia een kans van ongeveer 10% heeft om te gebeuren.

Bij de bestrijding van invasieve exoten kunnen we drie fases onderscheiden:

1. preventie, dat wil zeggen voorkomen dat soorten Nederland binnenkomen;
2. eliminatie: bestrijding van de exoot
3. beheer en isolatie: als het bestrijden is mislukt of als het al te laat is met bestrijden te beginnen.

Ruimte voor exoten

Bij exoten gaat het vaak om planten en dieren die beter dan inheemse soorten zijn aangepast aan extreme omstandigheden: hogere temperaturen, vuiler water, hoger zoutgehalte of verstoring. Ook planten exoten zich vaak gemakkelijk voort. Dat geldt voor planten zowel door zaden als vegetatief. Wegbermen die geklepeld worden (een maaietechniek waarbij de vegetatie maar ook de bovenste grondlaag kapot wordt gemaakt) vormen een ideaal zaaibed voor een soort als de ambrosia.

Een interessante opmerking van één van de gespreksdeelnemers aan de workshop ging over *niches*. Dit is een begrip uit de ecologie. Een niche kan het best omschreven worden als de plaats die een organisme, een planten- of diersoort, in een ecosysteem inneemt. Het gaat daarbij niet alleen om het fysieke milieu, zoals water, land, bodemgesteldheid, klimaat, etcetera, maar ook om de functionele rol van dat organisme in zijn leefgemeenschap bijvoorbeeld als prooidier, roofdier, plant, planteneter, voedselconcurrent, etc. Op basis van de kennis van niches zou je kunnen analyseren en voorspellen welke plaatsen in een ecosysteem bij uitstek gevaar lopen om bezet of overgenomen te worden door exoten. De plantenetende muskusrat heeft nauwelijks voedselconcurrentie in het door agrarische activiteiten uiterst voedselrijk geworden milieu van sloten en slootkanten. Platte daken van flatgebouwen zijn uitermate geschikt als veilige broedplaats voor op de grond broedende vogels die elders verstoord worden (zilvermeeuw; overigens geen exoot).

Workshop

Op 6 september jl. werd er in Naturalis in Leiden een workshop georganiseerd door het ministerie van LNV, waarvoor vogels van diverse pluimage waren uitgenodigd om kennis te nemen van het exotenbeleid

van dat ministerie. Bij dat exotenbeleid zijn verschillende organisaties betrokken, zoals de PD, de in Wageningen gevestigde Plantenziektkundige Dienst. Vanuit deze dienst wordt een nieuw orgaan opgestart, het COIE (Coördinerend Orgaan Invasieve Exoten). Taken van het COIE zijn het signaleren en monitoren van exoten in de Nederlandse natuur, het maken van risicoanalyses en ten slotte het coördineren van preventie en bestrijding van exoten. Het COIE zal gaan bestaan uit een commissie van ca. acht deskundigen, die wordt terzijde gestaan door een nieuw op te zetten secretariaat. Het concept beleidsplan van het COIE ziet er indrukwekkend uit, met volzinnen als "Naast het stimuleren van het bewustwordingsproces, kan door middel van het maken van afspraken met betrokken sectoren en door effectuering van wet- en regelgeving ten aanzien van invoer en bezit van exoten een aanzienlijk deel van de problemen preventief ondervangen worden." Zo zijn er op dit moment nauwelijks afspraken over het importeren van niet-beschermde soorten die worden gebruikt in tuinen, parken, aquaria of vijvers en zich in de natuur kunnen verspreiden. Alleen voor de grote watervanavel geldt momenteel een verkoopverbod. In feite zou er wetgeving moeten komen waarin staat dat niet-inheemse planten en dieren alleen geïmporteerd mogen worden wanneer vaststaat

De muskusrat werd ooit gevreesd om zijn graafwerk in dijken en andere waterkeringen. Echte problemen zijn echter nooit aangetoond. Foto: Harm Niesen.

dat ze in Nederland geen schade kunnen aanrichten. Ook werd gesuggereerd om een 'positieflijst' op te stellen, bijvoorbeeld van uitheemse dieren die wel probleemloos in Nederland ingevoerd en verhandeld kunnen worden. Onze reactie daarop: wij zijn van mening dat je op zo'n positieflijst alleen soorten kunt zetten die al jaar in jaar uit naar Nederland worden geëxporteerd. Van nieuwelingen weet je nooit precies hoe die zich zullen houden.

Discussie

Er is op de workshop in Naturalis (dat gevestigd is in het aloude Pesthuis, een meer dan symbolische omgeving voor wie zich met gevaarlijke exoten bezig wil houden...) uitvoerig gediscussieerd, eerst in een 'natte' en 'droge' sectie, daarna plenair. Het is onmogelijk om daarvan een systematische samenvatting te geven, vandaar dat ik volsta met een opsomming van enkele discussiepunten.

In de eerste plaats: je vraagt je af of ze bij het ministerie van LNV en het COIE wel weten waar ze aan beginnen. Voor het verbieden van de invoer van planten en dieren die niet op de Rode Lijst voorkomen loop je snel aan tegen internationale handelsverdragen. Verder moeten alle maatregelen passen binnen de richtlijnen die vanuit Brussel voor de EG gelden. Maar ook: hoe krijg je in Nederland alle ministeries op één lijn. Het ministerie van Volksgezondheid is weinig geïnteresseerd in biodiversiteit, maar kijkt begrijpelijk vooral naar de effecten van planten en dieren op de gezondheid van mensen. Daarbij is het voor dat ministerie niet van belang of een plant of dier uit verre landen afkomstig is of niet. Een invasieve exoot die wel van ver (uit Amerika) komt is de (alsem)ambrosia, *Ambrosia artemisiifolia*, die bij veel mensen problemen aan de ademhalingswegen veroorzaakt. In andere landen meer naar het zuiden in Europa zijn er al grote acties op touw gezet om deze plant te bestrijden. In Nederland is onlangs ook de noodklok geluid. Daarnaast wordt in Nederland door paardenbezitters de laatste tijd driftig geageerd tegen het Jakobskruid (*Senecio jacobea*). Dat is weliswaar geen exoot, maar het kruid is wel giftig voor dieren als het gedroogd in het hooi zit. Komen er dadelijk twee aparte bestrijdingsdiensten die de wegbermen afstruinen, elk op zoek naar hun eigen plantjes?

Ondanks alle administratieve toestanden lijkt preventie de enige bruikbare optie om iets aan invasieve exoten te doen. Want bestrijding van een exoot heeft nog nooit blijvend resultaat gehad. Kijk maar naar de muskusratten in Nederland, die krijg je echt

De uit Amerika afkomstige alsem-ambrosia was afgelopen zomer volop in het nieuws als veroorzaker van ernstige hooikoorts. Foto: Gerard Ellenbroek.

niet uitgeroeid. Ook de grote waternavel lijkt zich alleen nog maar verder te verspreiden. De vraag is ook wat de zin is van het uit

laten voeren van risico-analyses. Als er zich een plant of een dier als gevaarlijke exoot aandient, ben je eerder jaren dan maanden

Exoot of niet?

Ook ons vertrouwde konijn is een soort die lang geleden door de mens uit andere landen naar Nederland is gehaald. Het dier ontsnapte en heeft zich daarna met succes verwilderd. Je zou kunnen zeggen dat de soort goed is ingeburgerd en niemand zal het konijn nu nog een invasieve exoot noemen. Het is zelfs zo dat het een probleem is dat ziektes onder de konijnen de stand in bijv. de duinen zo heeft gedecimeerd, dat de vegetatie daardoor verruigt en zeldzame planten minder goed groeien. De knobbelzwaan kwam tot een jaar of vijftig geleden alleen in stadsvijvers voor en heeft daarna pas een goed heenkomen gezocht in het Nederlandse polderlandschap. Wat de nijlgans nu doet, is in feite niets anders dan wat de knobbelzwaan eerder heeft gedaan. Maar waarom zou de nijlgans als invasieve exoot te vuur en te zwaard bestreden moeten worden en de knobbelzwaan niet (of veel minder)?

Ook edelherten en wilde zwijnen zijn in feite invasieve exoten, ooit ingevoerd door jagers om op te kunnen schieten. Mogen deze soorten hier in Nederland - weliswaar grotendeels achter rasters in de wildbaan - blijven, maar het damhert (ontsnapt uit hertenparkjes) niet? Voor deze laatste soort geldt in Noord-Nederland de 'nuloptie' (lees: de populatie moet uitgeroeid worden). De enige troost is dat enkele terreinbeheerders daaraan kennelijk niet lijken te willen meewerken.

verder voordat zo'n analyse gereed is, en nog langere tijd voordat je aan het uitvoeren van maatregelen kunt denken.

'waterwaaier' aantreffen, de uit Amerika afkomstige *Cabomba caroliniana*. In 2005 is deze soort in diverse slootjes op en rond

Populatie-ecologie

Bij alle discussies op de workshop kwam het punt van de populatie-ecologie nauwelijks ter sprake. Soorten komen, maar gaan ook weer, of houden zich in lage dichtheden gedeisd. De eens zo gevreesde paalworm is tegenwoordig in de Nederlandse wateren een zeldzame verschijning. Na 1990 is de soort nog maar op twee plaatsen gesignaleerd, bij Texel en in de Oosterschelde. Ook de grote waterpest is allang geen plaag meer. Zou het een optie zijn om plagen van invasieve exoten gewoon te laten uitwoeden en de overlast tijdelijk voor lief te nemen? Van muskusratten is bekend dat die zich door de jacht nog sneller voortplanten. De Amerikaanse vogelkers (*Prunus serotina*, in Amerika een fraaie boomsoort) is in Nederland ingevoerd ter verbetering van de strooiselkwaliteit in (naald) bossen op arme zandgronden. De soort heeft zich explosief uitgebreid en wordt van tijd tot tijd stevig bestreden. Maar daar krijg je het gevaar van de negatieve selectie: de grootste en snelst groeiende exemplaren worden het eerst geroeid, slecht - groeiende kromme boompjes blijven over en planten zich voort.

Vaak is het zo dat de uitbreiding van de ene exoot wordt gestopt door die van een andere exoot. Zo heeft de kleine waterpest (*Elodea nuttallii*) zijn grote broertje opgevolgd en sinds kort kunnen we hier ook de

een paar campings in Nieuw-Loosdrecht (Boomhoek) gevonden. Vermoedelijk heeft de plant zich al twee jaar eerder gevestigd. De beheerder van een van de campings heeft de grootst mogelijke moeite om de sloten voor zijn gasten bevaarbaar te houden. Dat een planten- of diersoort zich snel kan uitbreiden, heeft ook te maken met het feit dat natuurlijke vijanden of parasieten in eerste instantie ontbreken. Maar soms is er meer aan de hand. Een exoot kan kruisen met een andere soort, waarna de kruising invasief wordt. Net als in enkele andere West-Europese landen is in Nederland de kenmerkende, inheemse soort Klein slijkgras (*Spartina maritima*) vrijwel verdwenen. De soort kwam vroeger voor in het estuariene gebied maar is daar na de uitvoering van de Deltawerken spontaan verdwenen dan wel verdrongen door Engels slijkgras (*Spartina townsendii*). Deze laatste is ontstaan uit een kruising van klein slijkgras met de exoot *Spartina alterniflora* uit Noord-Amerika. Engels slijkgras is in de jaren 1930 op veel plaatsen in Europa aangeplant om erosie van slikplaten te voorkomen. De soort heeft zich vervolgens enorm uitgebreid ten koste van andere zoutplanten, waaronder klein slijkgras, wat haar de bijnaam 'slikpest' opleverde.

Wild zwijn. Tekening van Lily Kanselaar, Rhon.

Zonnebaars. Tekening
Duane Raver, US Fish
and Wildlife Service.

Exotische schelpdieren

Een exoot kan ook invasief worden op het moment dat een inheemse soort om een heel andere reden, die niets met de vestiging van de exoot te maken hoeft te hebben, sterk achteruit is gegaan. Zo trad er in de strenge winter van 1962/63 een catastrofale sterfte op bij de inheemse platte oester. Daarop heeft men bewust de Japanse oester in 1964 geïntroduceerd in de Oosterschelde, ten behoeve van de oestercultuur. De verwachting was dat er geen spontane voortplanting zou plaatsvinden en bovendien stond de Oosterschelde op de nominatie een zoet meer te worden, dus dan zouden de oesters toch verdwijnen. Maar het is anders gelopen. De Oosterschelde bleef brak en na een massale broedval in 1976 heeft de Japanse oester zich gaandeweg gevestigd op de dijkglooiingen en later ook op de platen en in de geulen van de Oosterschelde. Vanuit dit gebied is er kolonisatie van de Zeeuwse Deltawateren en de Waddenzee opgetreden. Deze oester is bestand tegen warme zomers, koude winters, zoetwatertoevoer, droogstand en predatie. De oesterschelp is een goede ondergrond voor nieuwe oesters waardoor er aaneengesloten riffen kunnen ontstaan. Vanwege de harde schaal kunnen watervogels de oesters niet open krijgen.

De Japanse oester veroorzaakt verder overlast voor recreanten. Om deze redenen heeft de provincie Zeeland het initiatief genomen voor actief beheer van de populatie in de Oosterschelde. Er is inmiddels een proef gaande met het verwijderen van de Japanse oester in een deel van de Oosterschelde, maar het is duidelijk dat eenmalige verwijdering niet toereikend is. Er zullen voortdurend beheersactiviteiten nodig zijn. Maar hoe lang kun je daarmee doorgaan en wie betaalt dat allemaal?

De driehoeksmossel, *Dreissena polymorpha*, is een soort die West-Europa heeft kunnen bereiken door de verbindingskanalen tussen rivieren in Oost- en Midden Europa. De soort veroorzaakt(e) veel overlast aan de koelwaterleidingen van elektriciteitscentrales. Maar deze soort heeft ook een goede eigenschap: het bestrijden van blauwalgen in het water. Het probleem van de driehoeks-

mossel lijkt bovendien minder groot geworden te zijn door de komst van een andere exoot, de Kaspische slijkgarnaal. Beide soorten houden van een harde ondergrond om zich op te vestigen, maar de garnaal bouwt een kokertje van zacht slib om zich heen, wat nadelig is voor de driehoeksmossel. Dit voorbeeld laat zien hoe dynamisch de processen zijn - met name in de natte milieus - en daarom hoe lastig het is om daar als beheerder, en zeker als beleidsmaker op te reageren.

De gevaren

Een andere kwestie die op de workshop weinig werd besproken is de vraag hoe gevaarlijk of hinderlijk invasieve exoten nu werkelijk zijn. We zagen (zie boven) dat de *Cabomba caroliniana* er bij Nieuw-Loosdrecht voor zorgde dat een bootjesverhuurder daadkrachtig moet optreden om zijn broodwinning niet kwijt te raken. Aan de andere kant kun je ook zeggen dat het schonen van sloten een gangbare werkzaamheid is voor de eigenaar/benutzer van dat water. Als het niet de ene plant is, dan is er wel een andere die er graag groeit. Of anders is er iets mis met de waterkwaliteit ter plekke, zou je toch zeggen.

En hoe gevaarlijk is nu eigenlijk de muskrat? Is er ooit een polder ondergelopen door de graaactiviteiten van deze dieren? De bestrijders van deze dieren zeggen natuurlijk dat zij er juist voor zorgen dat de zaken niet uit de hand lopen. Maar bewijzen kunnen ze het niet.

Hoe gevaarlijk zijn nertsen of wasbeerhonden werkelijk voor de biodiversiteit in Nederland? In Engeland zou het kleine, uit China afkomstige muntjak-hert de vegetatie beïnvloeden van de bossen waarin dit schuwe dier rondloopt. Is het daarom gevaarlijk? In een paar publicaties is te lezen dat het hertje onder andere knabbelt aan braamstruiken. In Nederlandse bossen zou de muntjak nuttig werk kunnen doen, want daar is de braam de laatste jaren sterk opgerukt! Maar of de muntjak nu wel of niet op de Veluwe of in Brabant rondloopt, blijft onduidelijk. Wat mevrouw Lysbeth van Bredode van het ministerie van LNV beweert

de, namelijk dat jagers geen muntjaks willen schieten omdat het Nederlandse publiek daartegen zou protesteren ('bambi-effect'), is natuurlijk volslagen onzin. Zoals bekend doen jagers toch gewoon waar ze zin in hebben. Het opsporen en schieten van muntjaks is veel te lastig en daarom voor jagers weinig aantrekkelijk.

Preventie

Wij moeten er in Nederland voor zorgen dat buitenlandse soorten hier niet binnenkomen. Er zou dus een verbod op het transporteren of houden van een soort als de grijze eekhoorn. Dit diertje heeft in Groot-Brittannië de Europese rode eekhoorn op de meeste plaatsen verdrongen, waarschijnlijk ook omdat de grijze wel, en de rode eekhoorn niet resistent is tegen bepaalde ziektes. Maar het gaat niet alleen om eekhoorns. We hebben in Nederland te maken met het feit dat veel te veel buitenlandse soorten hier vrijelijk gehouden mogen worden.

Het ministerie van LNV en het COIE hopen dat natuurstudie- en beschermingsverenigingen mee willen werken aan het opsporen en herkennen van exotische dieren. Het museum Naturalis en een organisatie als het Rijksherbarium bieden hun medewerking aan als het gaat om determinatie van soorten. Maar daarin schuilt weer een ander probleem: ervaren taxonomen (soortenkenners) vormen in Nederland een uitstervende groep en bovendien willen zij geen risico lopen voor de rechtbank te moeten verschijnen als zij een determinatie per ongeluk verkeerd zouden uitvoeren.

Voor leken die al geen *Ranunculus* (boterbloem) van een *Potentilla* (ganzerik) kunnen onderscheiden, zal het herkennen van een plant als de ambrosia een groot probleem zijn. Uitgebreide voorlichtingscampagnes zullen daarom nodig zijn om het Nederlandse publiek effectief voor te lichten, maar met zulke campagnes is nog geen enkele ervaring opgedaan. Voor de bestrijding van de ambrosia (wat een mooie naam is voor een verder niet zo opvallende plant...) is het wellicht nog niet te laat, alhoewel ik zelf mijn twijfels heb. Voor een belangrijk deel van onze onderwaterfauna is het zeker wel te laat: driehoeksmosselen, zoetwaterkreeften, ribkwallen, vissoorten als de zonnebaars, enzovoort, enzovoort. Allemaal nieuwe soorten in Nederland, die gezorgd hebben voor grote veranderingen in de soortensamenstelling in het onderwatermilieu. De Europese rivierkreeft is in Nederland alleen nog te vinden in twee geïsoleerd liggende vijvertjes bij Velp. Zal het met veel andere soorten dezelfde kant opgaan?

Bijdrage van De Fauna-
bescherming aan de
discussie over drukjacht
op wilde zwijnen met
Gedeputeerde Staten
van Gelderland

PLEIDOOI:

Handhaaf verbod drukjacht op wilde zwijnen

Tekst uitgesproken door Rita Stockmann op
11 oktober 2007.

Geachte commissieleden,

Aanleiding voor deze bijdrage van De Faunabescherming is het besluit van Gedeputeerde Staten van Gelderland om ontheffing te verlenen voor de één-op-één drukjacht op wilde zwijnen in deze provincie.

Deze vorm van jacht, die in de praktijk zal neerkomen op een variant van de drijfjacht, is echter zowel ongewenst als onnodig. De enige Nederlander die op wetenschappelijk gebied een onbetwiste autoriteit is als het over wilde zwijnen gaat, is vandaag helaas verhinderd. Zijn uitspraken in de pers liegen er echter niet om.

In de Volkskrant zei hij op 27 september: *“het is moeilijk om in de praktijk een verschil te maken tussen drijf- en drukjacht. Het is een schimmig gebied. Maar hoe dan ook: de drukjacht zelf zal echt geen zier helpen tegen de overpopulatie. Het enige wat helpt is een totaal jachtverbod. Als de mensen zich er niet mee bemoeien, vindt een natuurlijke selectie plaats. Laten we daar eens over praten”*. En in Trouw zei hij op dezelfde dag *“De Veluwe verwordt weer wekenlang tot een goedkoop schietterrein. Dat getuigt niet van respect voor het wild zwijn, het is een object geworden”*

Zonder een behoorlijk hekwerk moet je niet zeuren als bosbewoners je landerijen komen bezoeken. Foto: Har Pluijmakers.

Tekst drukjacht ontheffing van de Provincie Gelderland

Nadat de minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit op grond van artikel 74 lid 2 van de Wet en artikel 7a van het Besluit beheer en schadebestrijding dieren in enig jaar bepaald heeft dat beperkt drijven van wilde zwijnen één op één is toegestaan, staan wij deze methode eveneens toe, waarbij:

- Maximaal één eenheid (een geweerdrager en een drijver) per 40 ha is toegestaan.
- De minimaal toegestane onderlinge afstand tussen de geweerdragers 250 meter bedraagt.
- De frequentie voor hetzelfde gebied maximaal 2 x per jaar bedraagt.
- Alle geweerdragers staan vanwege de veiligheid en om verstoring tegen te gaan verspreid in het bos en natuurgebied en niet langs wegen of paden op lage platforms, zodanig, dat zij rondom hun plek kunnen schieten.
- Elke drijver, die de varkens zoekt individueel binnen zijn of haar toegewezen eenheid van minimaal 40 ha opereert.
- Op hoogvluchtige wilde zwijnen niet wordt geschoten.
- In verband met de zichtbaarheid het blad van de bomen moet zijn.
- Geen uitvoering in januari of februari plaatsvindt in verband met de eerste worpen van biggen.

Illusie

Het is voor De Faunabescherming onbegrijpelijk dat waar een autoriteit op het gebied van wilde zwijnen na jarenlang onderzoek, zó helder is in zijn afwijzing, de politiek twijfels lijkt te houden of zelfs meegaat in de drogredeneringen van de jagers.

Drukjacht is ongewenst aangezien er wordt gesuggereerd dat met deze methode de wilde zwijnen met één schot zullen worden gedood, maar uit de praktijk in Duitsland blijkt dat er op deze manier regelmatig dieren niet direct dodelijk zullen worden getroffen waardoor veel leed wordt veroorzaakt. Tevens ontstaat er onaanvaardbare onrust onder alle aanwezige dieren in het hele gebied. Er zal geen sprake zijn van één drijver die één zwijn in alle kalmte maant om mee te lopen naar één jager die het dier op een humane manier de tijdelijke jachtvelden voor de eeuwige zal laten verwisselen. Er is maar heel weinig fantasie voor nodig om te beseffen dat het zo niet kan en zal werken omdat het jachtinstinct van de jager zich daar niet mee verdraagt.

*Ongewoelde wegbermen langs het Asselse pad
getuigen van de nachtelijke zoektochten van
wilde zwijnen naar voedsel.
Foto: Gerard Ellenbroek.*

Deze romantisering van de werkelijkheid is in strijd met de realiteit, waarbij we ons zullen moeten realiseren dat er bovendien niet of nauwelijks toezicht in het jachtveld is. Zelfs geen sociale controle omdat de jacht zich veelal achter de artikel 461 bordjes zal afspelen van zogenaamde “rustgebieden voor het grofwild”. En jachtopzichters zullen zich wel tweemaal bedenken alvorens ze hun jachtheer verbaliseren, met wie ze nota bene samen de jacht hebben georganiseerd en die veelal betrokken zijn bij het grootschalig illegaal bijvoeren.

Draagkracht

Belangrijker is echter dat de jacht op wilde zwijnen onnodig is. De stand van hoefdieren wordt bepaald door de draagkracht van het gebied en in het geval van wilde zwijnen gaat het om het voedselaanbod. Wanneer de populatie wilde zwijnen op de Veluwe met rust wordt gelaten, zullen de aantallen rond het draagkrachtniveau blijven fluctueren. Dat betekent dat er bij een ruimer voedselaanbod meer zwijnen zullen zijn en bij een krappere voedselaanbod minder. Dat is een normaal natuurlijk gegeven. De Faunabescherming wijst u erop dat het natuurlijke voedselaanbod op de Veluwe, met name eikels en beukennoten, in de loop

van de jaren is toegenomen vanwege het ouder worden van het bos en de vervanging van naaldhout door loofhout. Wij wijzen er tevens op dat de vraag vanuit de horeca naar wildbraad en de wens van de jagers om gemakkelijk zwijnen te kunnen schieten, bijdragen tot het kunstmatig hoog houden van de zwijnenpopulaties door middel van bijvoeren.

Onvermogen

Er wordt nog steeds exorbitant veel bijgevoerd en jagers zorgen welbewust voor scheve geslachtsverhoudingen. Veel zeugen en weinig beren, zorgen voor veel nakomelingen. Dit is een onacceptabele manier van exploitatie van de natuur. Daarbij komt dat het hoogst merkwaardig mag heten dat Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer wel tijdig het door hen gewenste afschot realiseren, maar jagers op het kroondomein, pachters van de gemeente Nunspeet en jagers in particuliere jachtterreinen beweren dat niet te kunnen zonder drukjacht. Zou dat kunnen liggen aan het feit dat Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer niet bijvoeren waar dat elders wel gebeurt? Of vanwege de inzet door Natuurmonumenten van professionals waar het vermeende probleem elders door hobbyisten moet worden opgelost, die

zichzelf een brevet van onvermogen gegeven hebben met hun noodkreet dat ze het zonder drukjacht niet kunnen?

Overlast en schade

In de Flora- en faunawet is de bescherming van dieren en het met rust laten het uitgangspunt.

In de Flora- en faunawet zijn enkele belangen genoemd op grond waarvan inbreuk mag worden gemaakt op de bescherming van dieren. Het gaat om het voorkomen van schade aan de fauna, van belangrijke landbouwschade en het beschermen van de openbare veiligheid. Daarbij is voorwaarde dat er geen andere bevredigende oplossing voorhanden is om dit belang te beschermen. Het feit dat er vraag is naar wilde zwijnen als wildbraad vormt ingevolge de Flora- en faunawet dus geen grond voor het afschieten van deze dieren. Het ‘belang van de fauna’ kan geen argument vormen om zwijnen te schieten, aangezien zij geen gevaar of bedreiging vormen voor andere dieren.

In het geval van de landbouw zijn er al voldoende maatregelen getroffen, in de vorm van zwijnenkerende rasters betaald met overheidsgeld, om te voorkomen dat belangrijke schade wordt aangericht. Ook dit

Lok- of telvoer? Laten we het maar gewoon op fokvoer houden... Deze foto werd gemaakt in de bossen bij Heerde op de Veluwe. Foto: Archief De Faunabescherming.

kan dus geen argument vormen om zwijnen te schieten. Het feit dat er opvallend veel hekken gesaboteerd worden en schade aan hekken langer dan nodig blijft wachten op reparatie wekt de indruk dat niet iedereen het even erg vindt dat de gecreëerde overpopulatie van zwijnen leidt tot overlast voor boeren en burgers...

Openbare veiligheid

Bij de openbare veiligheid gaat het in het geval van zwijnen altijd om de verkeersveiligheid. Het is een feit dat wilde zwijnen regelmatig wegen oversteken. Het oversteken van wegen is behalve met een afrastering, niet te voorkomen. Vast staat wel dat bij drijven en drukken onrust onder de zwijnen wordt veroorzaakt waardoor meer dieren op provinciale wegen terecht zullen komen. Alleen dat zou al een reden moeten zijn de ineffektieve drukjacht niet toe te laten. Er zijn diverse maatregelen te treffen om de verkeersveiligheid te verhogen, zoals het beperken van de maximumsnelheid met name tijdens de nachtelijke uren, het treffen van snelheidsbeperkende maatregelen, het overzichtelijk maken van wegbermen en via detectieapparatuur waardoor bij nadering van een hoefdier de lampen op een waarschuwbord aanflitsen.

De Faunabescherming wijst erop dat met name voerplaatsen nabij wegen het oversteken door wild bevordert. Voyerplaatsen verhogen op die manier het risico op aanrijdingen.

Kunstmatig voelselaanbod

Aangezien voerplaatsen bovendien zorgen voor een kunstmatige verhoging van het voedselaanbod en dus voor een verhoging van de draagkracht van het gebied, dienen ze te worden verboden. De handhaving daarvan dient streng ter hand genomen te worden. Die handhaving ontbreekt op dit moment vrijwel volledig. In het artillerie

schietkamp Oldebroek wordt massaal bijgevoerd op een groot aantal voerplekken onder het oog van de Koninklijke marechaussee. Nooit is er een proces-verbaal van opge maakt, en de activiteiten spelen zich af ach-

ter de borden "levensgevaarlijk schietterrein". Het is geen incident maar een voorbeeld van het massale misbruik van een gebrek aan toezicht. De 600 zwartwildjagers vormen een machtige lobby die vanaf het moment dat de drijfjacht verboden werd, gewerkt hebben aan het voorstel dat nu voorligt en ze opnieuw de mogelijkheid van een zogenaamd mildere vorm van drijfjacht moet bieden. Het is als een pyromaan die beloofd wordt door hem op diens verzoek in te schakelen bij bluswerkzaamheden.

Kortom, het verlenen van afschotonthefingen voor wilde zwijnen is in strijd met de Flora- en faunawet en de wet vormt zeker geen grond om toestemming te verlenen voor de drukjacht. De politiek, het Hof en onderzoekers hebben gesteld dat drijf- en drukjacht geen effectieve jachtmethoden zijn. Wie daar zonder wetenschappelijke onderbouwing van terugkomt, maakt zichzelf niet geloofwaardig!

Herinvoering drijfdrukjacht Commentaar van De Faunabescherming

De gehanteerde limiet in de Gelderse drijf/drukjacht-ontheffing van één jager en één drijver per 40 ha geldt uitsluitend voor de berekening van het totale aantal personen dat gelijktijdig in een jachtveld mag jagen middels een drijf/drukjacht.

Een voorbeeld. Stel: een jachtveld is 480 ha. groot. Dat is dus 12 keer 40 ha. Dat betekent dat er 12 groepjes van één jager en één drijver in dit veld actief mogen zijn. Een voorwaarde is tevens dat de afstand tussen de jagers tenminste 250 meter moet bedragen. Dat betekent dus dat het, afhankelijk van de vorm van het terrein, mogelijk is om met de 12 drijvers de zwijnen in een linie op te drijven naar de 12 jagers die met een tussenruimte van 250 meter staan opgesteld.

Het nationale park De Hoge Veluwe is 5000 hectare groot. 125 Jagers plus 125 drijvers kunnen daar volgens de ontheffing aan de slag. Het Kroondomein spant met zijn 10.000 ha. de kroon. Hier mogen maar liefst 250 jagers en 250 drijvers tegelijkertijd aan de slag. Hieruit blijkt dat de jagers in feite carte blanche krijgen om hun jachten zo in te richten dat de gezellige, grootschalige jachtpartijen weer volop kunnen plaatsvinden.

Deze drijf/drukjachten omvatten vaak een hele streek zodat er een enorme verstoring optreedt voor alle in het gebied levende dieren. Ten onrechte wordt deze drijf/drukjacht methode aan het publiek voorgespiegeld als een "nette en *diervriendelijke variant van de drijfjacht*".

De suggestie wordt gewekt dat de zwijnen zich rustig laten sturen in de richting van de jagers. Ook dat is uiteraard onzin. De dieren rusten overdag in groepen in de dekking. Zodra er een drijver nadert om de dieren rustig in beweging te zetten begint de hele groep te lopen, waarbij het allereerst onzeker is welke kant ze opgaan en waarbij de dieren zich ook niet wandelend zullen voortbewegen maar in een steeds sneller tempo bij de verstoorder vandaan proberen te komen. Zeker nadat één schot is gevallen zal er bij de dieren paniek uitbreken en zullen ze rennend een veilig heenkomen trachten te zoeken. Kortom, de zogenaamde drukjacht zal zonder uitzondering uitmonden in een ordinaire drijfjacht met alle leed van dien.

Bijvoeren: Lokvoer of niet?

Met betrekking tot het bijvoeren van in het wilde levende grote zoogdieren is de Flora- en faunawet helder. Artikel 74a lid I stelt: Het bevorderen van de stand van edelherten, damherten, reeën en wilde zwijnen door middel van bijvoeren is verboden. "Het verbod geldt niet voor het gebruik van lokvoer ten behoeve van de effectiviteit van de aanzitmethode. Het lokvoer heeft immers niet tot doel de stand van bedoelde hoefdieren te vergroten en wordt beperkt verstrekt." Duidelijke uitspraken, waar eigenlijk geen discussie over zou moeten ontstaan. Echter in de praktijk ligt het anders.

Uit tabel I hieronder blijkt dat er in het Centraal Veluws Natuurgebied gedurende vier maanden niet mag worden geschoten. En er mag dus gedurende slechts vier maanden *niet* worden gevoerd.

Tabel I. Hoefdierjacht Centraal Veluws Natuurgebied 2007 - 2008

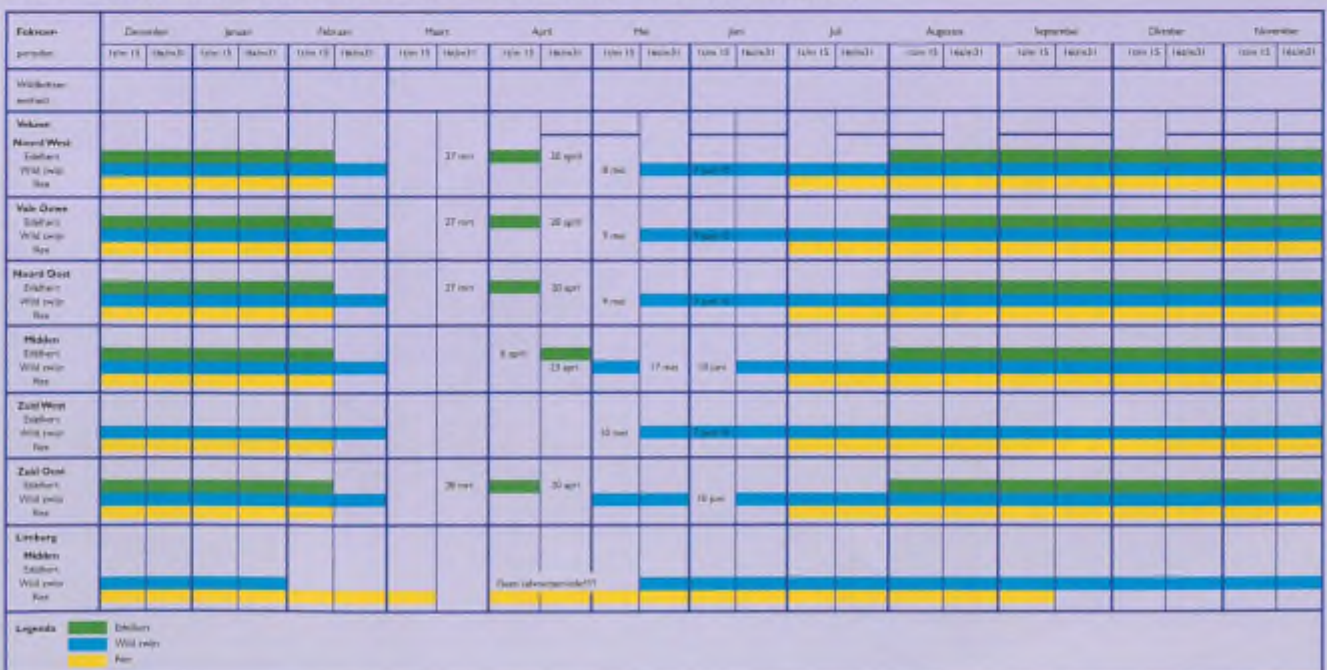
Hoefdiersoort	Jachtperiode	Duur jachtperiode	Voorjaarsstand	Zomerstand	Afschotonthefving voor
Wilde zwijnen	1 juli t/m 29 febr.	8 maanden	1500	????	3855 dieren
Edelherten	1 aug. t/m 15 febr.	6 1/2 maand	2000	????	1 150 dieren
Reeën	1 juli t/m 15 febr.	7 1/2 maand	5500	????	1605 dieren als preventief en curatief afschot met als reden: verkeersveiligheid en welzijn van reeën.

Er staat nergens in de Flora- en faunawet dat er mag worden gevoerd ten behoeve van tellingen. Er staat ook nergens in de wet dat er gevoerd mag worden ten behoeve van observatie door toeristen, zoals zelfs Staatsbosbeheer dat doet op een aantal plaatsen op de Veluwe. En er is ook geen enkele wettelijke ontheffing voor (lok)voeren voor een periode voorafgaand aan de startdatum van het afschot. De jagers beginnen echter al drie weken vóór 1 juli met lokvoeren ten behoeve van afschot, naar eigen zeggen met toestemming van Gedeputeerde Staten van Gelderland. Die drie weken hebben zij zelfs ook opgenomen in het Faunabeheerplan van Wildbeheer Veluwe, met als argument dat het hier om 'lok- en telvoer' gaat. Met andere woorden, men begint al in de tweede week van juni met voeren!

Die zogenaamde toestemming van de Gedeputeerde Staten is echter alleen gebaseerd op een 'onder-onsje' tussen de jagers en de jachtgezinde fauna-ambtenaar, ing.Th.A.M. Dikker, van het Provinciehuis in Arnhem en mist elke wettelijke grond. Bovendien wordt er, in strijd met de wet, in mei en juni, gedurende bijna vier weken, lokvoer verstrekt zogenaamd ten behoeve van tellingen. In 2007 heeft Gelderland de afschotperiode voor wilde zwijnen nog eens met 10 dagen verlengd tot en met 10 maart 2007.

Bijna twee maanden voor het begin van de afschotperiode begint men dus al met lokvoeren of beter gezegd fokvoeren en alle voertermijnen bij elkaar opgeteld komt men op een voertermijn van 9 1/2 maand per jaar voor vrijwel alle Wildbeheereenheden. Tabel 2 heeft een duidelijk beeld van de voertermijnen op de Veluwe en in Limburg. Wie kan er nog beweren dat jagers hun best doen om de hoefdierstand binnen de perken te houden?

Fokvoerprogramma 2007/2008 Wildbeheereenheden Veluwe en Limburg

Raad van State spreekt geen recht, maar doet politieke uitspraak

PAULINE DE JONG

In een recente uitspraak heeft de Raad van State het hoger beroep van de provincie Noord-Holland inzake het doden van grauwe ganzen, kolganzen en smienten tijdens de wintermaanden gegrond verklaard. In deze uitspraak stelt de Raad van State dat op basis van de totaalbedragen die in de provincie zijn uitgekeerd als vergoeding voor landbouwschade, blijkt dat er in de hele provincie sprake is van een dreiging van belangrijke schade. Bovendien is de Raad van State van oordeel dat de provincie Noord-Holland overwegend uit grasland bestaat en dat het niet redelijk is te verwachten dat al deze percelen worden volgezet met vlaggen en linten.

Deze uitspraak lijkt op het eerste gezicht wellicht logisch en gemotiveerd, maar schijn bedriegt. Feit is dat uitsluitend de argumenten van de provincie zelf zijn vermeld en in de uitspraak gebruikt. De Raad van State heeft alle argumenten die voor het tegendeel pleiten genegeerd.

Zo heeft de Raad van State miskend dat wanneer de landbouwschade, die is aangericht aan grasland, wordt afgezet tegen de oppervlakte van de schadepercelen blijkt dat het slechts gaat om geringe bedragen die

als normaal bedrijfsrisico moeten worden beschouwd.

De Raad van State negeert het feit, dat overjarig gras in de wintermaanden voor boeren geen enkele waarde heeft en er daarom helemaal geen sprake kan zijn van ernstige landbouwschade. En dat de vogels zelfs een gunstige invloed op het gras hebben.

De Raad van State negeert het feit dat er, afgezien van primitieve middelen als vlaggen, linten en geweer, veel meer alternatieve middelen kunnen worden ingezet om ganzen en smienten te weren en te verjagen die wel degelijk effectief zijn. Daarbij gaat het om actieve verjaging, waarbij op de komst van de vogels wordt gereageerd bijvoorbeeld met de inzet van alarmpistool en hond.

De Raad van State negeert het feit dat alle deskundigen, zoals onderzoekers van Alterra (onderzoeksinstituut van het ministerie van LNV zelf) zeggen dat het systeem van verjagen van schadepercelen en opvangen in foerageergebieden uitsluitend werkt bij voldoende opvanggebieden van voldoende omvang in de buurt van de schadepercelen. In Noord-Holland is een oppervlakte van in

totaal slechts 5% van alle landbouwgronden aangewezen als foerageergebied en deze opvanggebieden liggen allemaal in het zuidoosten van de provincie.

De Raad van State negeert het feit dat er helemaal geen opvanggebieden voor smienten zijn aangewezen.

Al deze feiten zijn door De Faunabescherming ingebracht en uitgebreid toegelicht en met rapporten van onder andere Alterra onderbouwd. In de uitspraak worden al deze argumenten eenvoudig weggelaten. Alles wijst erop dat van tevoren was bepaald dat de provincie Noord-Holland deze zaak niet mocht verliezen. De ontheffing die door de provincie is verleend om de genoemde vogelsoorten te doden is gebaseerd op het zogenaamde 'Beleidskader' dat door de minister van Landbouw is opgesteld. Het gaat hierin om een politieke keuze en het feit dat het Beleidskader strijdig is met de Flora- en faunawet doet dan niet ter zake.

De Raad van State toont met deze uitspraak opnieuw dat dit hoogste rechtscollege niet is bedoeld ter bescherming van het *recht*, maar vooral ter bescherming van de politiek.

Smienten. Foto: Harm Niesen.

Ministerie van Landbouw en Consumptie

RITA STOCKMANN

Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) staat garant voor dubieuze keuzes inzake het voor handel en consumptie onttrekken van in het wild levende dieren aan de natuur. Daarvan zijn voorbeelden te over. In dit artikel zullen we enkele van deze keuzes voor het voetlicht halen.

Met het tot stand komen van de Flora- en faunawet heeft het ministerie van LNV met een bepaald dat er zes diersoorten, te weten fazanten, hazen, konijnen, houtduiven, wilde eenden en patrijzen een aparte status zouden krijgen in de wet. Zij moeten helaas nog altijd gevarieerd in tijd tussen 15 augustus en 31 januari het leven laten onder de noemer jachtwild. Het feit dat een hoge ambtenaar, die belast was met de totstandkoming van de wet, een verwoed jager is heeft daar zeker aan bijgedragen. Wensen uit de jagerswereld werden zoveel mogelijk ingepast en de eetbaarheid van een dier telde daarbij ook geducht mee. Dat het inmiddels niet meer uitmaakt of een dier als jachtwild, schadeveroorzaker, dan wel onder het mom van populatiebeheer wordt gelokt, doodgeschoten of anderszins wordt bemachtigd, kon men in 2002 nog niet bevroeden.

Wie controleert?

Inmiddels weten we wel beter. CDA, samen met minister Veerman (tegenwoordig voorzitter van Natuurmonumenten...), WD en de weggevaagde LPF, toentertijd goed voor 26 zetels hebben de Flora- en faunawet verder gedegradieerd tot jagersvriendelijk bolwerk. Ooit gepresenteerd als een beschermingswet voor in het wild levende dieren, is de wet uiteindelijk onbruikbaar voor wie streeft naar natuurbeheer *zonder* jachtgeweer.

Een blik in de Hanos wildfabriek. Watersnippen en hazen voordat ze worden opgediend als culinair hapje. Foto: Harry Voss.

Ook het snipje, dat oogstrelend het bord versiert van een culinair journalist of zomaar opgevreten wordt omdat het weer eens iets anders is, heeft een zogenaamde beschermde status in Nederland. Hoezo dan toch aan de galg in wildfabriek Hanos in Apeldoorn? Of in een zoveel sterren restaurant op een Regout porceleinen bord? Dat zit zo. Houtsnip, watersnip, poelsnip en bokje behoorden nog niet zo lang geleden tot de in Nederland bejaagbare vogels. Omdat ze én lekker waren én leuke schietsport opleverde. En in de vroegere Jachtwet was het niet verboden ze te importeren. De huidige Flora- en faunawet gunt de smulpaap nog steeds zijn buitennissige behoefte. Samen met nog 32 andere diersoorten zoals auerhoen, eidereend, patrijs, goudplevier, moerassneeuwhoen, korhoen uit Britse populaties en pijlstaart, staan ze op de vrijstellingslijst van soorten waarvan de producten worden geconsumeerd en die daarom veel worden verhandeld, ook in internationaal verband. Aldus de toelichting in de Flora- en faunawet. Deze "producten" mag je in Nederland vervoeren, onder je hebben en verhandelen. Als voorwaarde voor de vrijstelling geldt onder andere dat dieren uitsluitend in het kader van schadebestrijding in Nederland verkregen zijn, of dat zij op geoorloofde wijze elders dan in Nederland verkregen (geschoten) zijn. Hoe de wildhandelaar dat laatste moet aantonen

wordt aan zijn eigen creativiteit overgelaten, want er wordt niet bij verteld hoe je bijvoorbeeld een Achterhoekse snip van een Deense onderscheidt. Hanos is maar een van de vele wildfabrieken die in het buitenland bestelt. En hoe komt de wildhandelaar om de hoek aan zijn koopwaar? Misschien van de jager ook om de hoek? Hoe is dan de controle geregeld? "Dit is geen taak voor de politie" zegt de politie. De Algemene Inspectie Dienst (AID) van het ministerie zelf dan misschien? Ook niet, want die is op non-actief gezet, althans voor de Flora- en faunawet. Wie het weet mag het zeggen.

Proeverij

De huidige minister van LNV, Gerda Verburg, ook weer CDA, heeft kort na haar aantreden haar visitekaartje al afgegeven. Zij vindt 60.000 jachtsslachtoffers onder ganzen in het kader van verjaagacties acceptabel. Buiten de Flora- en faunawet om is onder Veerman een beleidskader Ganzenbeleid in het leven geroepen dat los van de Flora- en faunawet maar met steun van de Koninklijke Nederlandse Jagers Vereniging, Vogelbescherming Nederland, Natuurmonumenten en LTO Nederland een mistig, onwerkbaar, maar vooral ook gansonvriendelijk beleid en beheer van ganzenpopulaties in het leven heeft geroepen. Met de, uit verdachte hoek, gemelde 60.000 slachtoffers. Vandaar ook dat

minister Gerda Verburg een nuttige bestemming zoekt voor het geval haar verweten wordt dat deze zinloos afgeschoten dieren op de mesthoop belanden, zoals van oudsher gebruikelijk was. Dat en andere lastige vragen, zoals de effectiviteit van het zogenaamde flankerend jachtbeleid bij het verjagen van ganzen van schadegevoelige percelen, moet koste wat kost gepareerd worden. Ja, de gans moet op de menukaart, hoewel het vlees niet te eten is en alleen de armen zich in vroeger tijden tevreden moesten stellen met andere onderdelen van de gans dan diens lever. Promotie van ganzenvlees door het ministerie van LNV moet de doorbraak van het eten van ganzenvlees forceren. Daartoe heeft het ministerie van LNV samen met de provincie Zuid-Holland op 27 september jl. een ganzenproeverij georganiseerd, speciaal voor culinaire journalisten, poeliers en vertegenwoordigers uit de wereld van landbouw, wildbeheer (jagers), platteland en natuur.

Bij de vijand ingekwartierd

Moeten wij deze promotie “gansen eten” zien als een beleidswijziging teneinde een legitimatie te creëren voor jacht? Worden steeds meer diersoorten de dupe van zogenaamde tongstrelende belevenissen? Of wordt de zogenaamde culinaire wens vanuit de consument door jagers en ministerie misbruikt voor eigen belang? Leuk jagen en de consument opvoeren als medeplichtige? En is het dan de taak van het ministerie van LNV om de consumptie van in beginsel beschermde diersoorten op deze wijze te stimuleren? De ongelukkige omstandigheid dat

natuurbescherming (ministerie van CRM) ten tijde van het eerste kabinet Lubbers werd ondergebracht bij Landbouw doet zich meer en meer gelden. Cites (Overeenkomst van Washington inzake de lijst van beschermde diersoorten) specialist Wil Luijff: bij een rondetafelgesprek met LNV in augustus 2007.

“In het blad Grasduinen (september 1989) verschijnt het artikel ‘Hoe Landbouw Natuurbeheer in Nederland aan de ketting legde’. Hierin wordt uitvoerig uit de doeken gedaan hoe Dhr. de Koning, destijds minister van Landbouw*, na een forse aanvaring met de ambtelijke natuurbescherming aangaf, dat hij bij de eerste de beste gelegenheid die zich zou voordoen de natuurbescherming wel eens ‘terrug zou pakken’. Bij de formatie van het eerste kabinet Lubbers is toen besloten natuurbehoud (ex CRM) onder te brengen bij het ministerie van Landbouw. Ir. F. Prillewitz, toenmalig directeur Natuurbehoud bij CRM: ‘Mensen, wij zijn bij de vijand ingekwartierd’. Een historische uitspraak. Vanaf dat moment ging het de verkeerde kant op met de ambtelijke natuurbescherming. Het artikel verhaalt verder dat ook toen de mensen met kennis van zaken, net als nu in 2007, werden weggerouleerd naar plekken waar ze hun eigenlijke werk niet meer konden uitvoeren(...)”

Wij komen tot de conclusie dat slechts weinig diersoorten in Nederland daadwerkelijk en zonder voorbehoud beschermd worden. En als het aan het ministerie van LNV ligt, komt daar weinig verandering in. Het samenvoegen van landbouw en natuurbescherming, of liever gezegd het onderbrengen van natuurbescherming bij landbouw, is met afstand één van de slechtste keuzes die de Nederlandse politiek ooit heeft gemaakt. Het is alsof je aan de grote, boze wolf vraagt om op de biggetjes te passen.

*) Minister de Koning (CDA) was niet alleen wars van natuurbescherming. Hij kreeg in 1982 van Stichting Kritisch Faunabeheer een doublet (twee) loden kraaien. De loden kraai werd uitgereikt aan personen die opvielen door een daad van exceptioneel onverantwoord faunabeheer. Hij kreeg er één voor zijn schandalig jachtbeleid in de strenge winter van 1981/1982, waarbij duizenden uitgeputte dieren door jagers werden afgeslacht zonder dat de minister ingreep. Het beleid van de minister werd een publiek schandaal. Tegelijkertijd kreeg hij zijn tweede loden kraai omdat hij de Jachtwet zodanig wilde versoepelen dat jagers slechts 10 ha. nodig hadden om te kunnen jagen met het geweer in plaats van 40 ha.

Het zomerreces is weer voorbij maar uit de berichtgeving in de media blijkt maar weer dat het voor de dieren in het wild, alles behalve een rustige tijd is geweest. Jagers gaan ook wel met vakantie, maar nemen bij voorkeur het jachtgeweer mee. De speciale (walgelijke) jachtreizen zijn daar een voorbeeld van.

Klappen

Voor plezierjagers is “thuisblijven” ook geen straf nu Nederland weer steeds meer op een pretpark voor jagers gaat lijken. En dat jagers daar niet bij gestoord willen worden, onderzocht het Partij voor de Dieren-Statelid Peter van Poelgeest op pijnlijke wijze. Het Statelid kreeg een melding over een jachtpartij op vogels in Middenbeemster. Direct begaf hij zich ter plaatse “gewapend” met fototoestel en legde de situatie vast. Het bleek om de jacht op houtduiven te gaan. Natuurlijk onder het mom van gewasbescherming. De belangstelling van het Statelid werd uiteraard niet op prijs gesteld door het jagersduo, leden van de KNJV, en er ontstond een handgemeen waarbij van Poelgeest rake klappen opliep en zijn camera werd vernield. Van Poelgeest heeft aangifte gedaan van mishandeling. De zaak werd echter geseponeerd... Bron: Noord-Hollands Dagblad.

Vossen

Elk jaar om dezelfde tijd is het raak: de vos heeft het weer gedaan. Dan staan de kranten vol met verhalen van jagers en agrariërs over de vele vossen die hun schapen en kippen opvreten. “Dodend en aanvretend van schapen vermoedelijk werk van vossen” wordt er geroepen en staat er in grote koppen in de krant. Maar zeker weten doen ze dat nooit.

“Purmer rood van de vossen” beweert plezierjager Simon Segers van de Wild-

Ganzen per krat aangeleverd bij Hanos. Minister Verburg laat onderzoeken of er nog een smakelijke hap van ganzen te fabriceren valt. Foto: Harry Voss.

De buit van de Vos

beheereenheid de Purmer in Dagblad Het Waterland. De journalist mocht met Segers een rondje door de Purmer maken om al die vossen te bekijken. Er bleek maar één vos te zijn... en die lag bij Segers in de vriezer!

Schapenleed

Regelmatig zie ik in weilanden schapen op hun rug liggen. De ene boer gaat na de melding direct het land op, maar er zijn ook boeren die nauwelijks naar hun schapen omkijken.

Door slechte verzorging zitten schapen niet zelden al vol met maden voordat ze doodgaan.

Om over de onbehandelde rotkreupel bij schapen maar te zwijgen.

Op Texel heeft een dulle hond 19 schapen doodgebeten en 9 andere raakten gewond. De eigenaar van de hond was de volgende ochtend nietsvermoedend op het spreekuur gekomen bij de dierenarts met een doodvermoeide hond met spierpijnen. Pas toen de slachtpartij bekend werd, legde de dierenarts de link met de hond, een kruising tussen een labrador en een onbekend ras. De eigenaar meldde zich de volgende dag bij de politie. Bron: Noord-Hollands Dagblad.

Voswerend raster blijkt succes

Dagblad Waterland meldt dat in de Veenpolder bij Assendelft ten behoeve van de weidevogels, een elektrisch, voswerend raster is geplaatst rondom tien hectare grasland. Nadat twee betrokken boeren hun medewerking gaven, is een snelle start gemaakt. Dankzij het raster, professionele vrijwilligers,

ruige stalmest en laat maaien zijn 20 van de 26 nesten van weidevogels uitgekomen. In de kuikenfase is er niet gemaaid, zodat de pulpen voldoende voedsel en dekking hadden.

Bron: Dagblad Waterland

Visserskick

De hengelsporter zoekt steeds naar nieuwe uitdagingen om het vissen spannender te maken. Het is ene Eeuwe Weening gelukt om een nieuwe uitdaging te vinden: Piranha's vissen in Flevoland. Weening opent volgend jaar in Flevoland een overdekte visvijver met piranha's.

De visvijver gaat er als volgt uitzien: je komt een grote loods binnen met klimplanten en lianen. Parkieten vliegen er los rond en over de grond lopen kwartels die allemaal rare geluiden maken. Dat alles vindt plaats in een vochtige, warme omgeving van 24 graden. "Het geeft een enorme kick om op piranha's te vissen en je vist als het ware in een stukje Amazonegebied", aldus Weening. Gelukkig komen er veel protesten tegen deze vorm van vermaak, waarbij dieren worden misbruikt. Bron: Noord-Hollands Dagblad.

Haakje

Een duiker uit Assen kan er over meepraten. Hij hield een vreemd souvenir over aan een duikerstocht onder de Zeelandbrug. Toen de man uit het water wilde komen, voelde hij een ruk aan zijn gezicht. Hij bleek aan de haak te zijn geslagen door een 13-jarige visser.

Een arts moest er aan te pas komen om het haakje uit de lip te verwijderen. Een haakje door de lip dus toch niet zo onschuldig als "sportvissers" ons altijd graag willen doen geloven.

Vismarathon

Eind augustus vond bij Wijk aan Zee een zeevismarathon plaats. Dat betekent dertig uur geconcentreerd kijken naar het vistuig en hopen op een goede vangst.

Doel van deze marathon is om te bewijzen welke vissers in staat zijn om het zo lang vol te houden. Ze hopen daarbij om minstens het aantal van 1000 stuks vis van voorgaande vismarathon te evenaren.

Bij vissen wordt totaal voorbij gegaan aan het onnodig dierenleed dat wordt veroorzaakt door de hengelsport. Wat het dierenwelzijn betreft zou deze "sport" aan banden moeten worden gelegd. "Politiek gezien ligt dat erg gevoelig", zei eens de heer Waalkens van de PvdA, "dat zou een partij teveel stemmen gaan kosten".

Het grote geld zal ook wel meespelen als het om "sporten" als vis- en ook de duivensport gaat. Alleen hengelen op zee is al goed voor ruim 165 miljoen omzet meldt het Noord-Hollands Dagblad.

Stroperij

Het Visserijstroomteam heeft tegen vijf vermoedelijke stroppers proces-verbaal opgemaakt wegens illegaal geplaatste netten en fuiken in het IJsselmeer. Dat heeft de inspectiedienst (AID) bekend gemaakt. In totaal zijn 66 fuiken, 200 meter netten, 300 meter hoekwant, (staand touw) en 24 aalkisten uit het IJsselmeer en de randmeren gehaald. Het illegale vistuig werd in beslag genomen.

In Zuid-Holland zijn zo'n 150 vissers beboet voor illegale acties. De meesten zaten zonder geldige papieren te vissen. Verder waren er bekeuringen voor illegaal kamperen, vissen met niet toegestaan aas en het vissen in de nacht.

Bij Hoek van Holland werden drie personen betrapt op het illegaal aan land brengen van honderd kilo gevangen kabeljauw en tien kilo zeebaars. Bron: De Telegraaf.

Petje af

De politie in Gelderland waarschuwde recreanten voor een buizerd die mensen 'aanvalt'. De roofvogel viel een jogger aan in Zutphen. De man werd vijf keer belaagd waardoor hij een paar schrammen opliep. Bij een van de aanvallen nam de opvliegende buizerd zijn petje mee.

De jogger meldde het incident bij de politie. De politie vermoedde dat de buizerd jongen had.

Bron: Noord-Hollands Dagblad

Reageren?

Als u informatie heeft over jacht of ander dierenleed of gewoon wilt reageren, kunt u e-mailen naar de redactie van Argus, zie colofon op pagina 3.

Mocht u in de gelegenheid zijn om met verrekijker en fototoestel als waarnemer van jachtpartijen op pad te gaan, doet u dat dan op veilige afstand en liefst niet alleen.

Jachthutten.nl

Het Geldersch Jachtschap

Begin dit jaar schreven we in Argus over de nieuwe voorzitter van Stichting Het Geldersch Landschap, mevrouw Pijl, en over haar sympathie voor jacht en jagers. In een interview in het clubblad van de Jagersvereniging wond ze er geen doekjes om dat jagen in haar ogen een belangrijk middel was om de landgoederen van Het Geldersch Landschap te beheren. Zoals we al vermoedden, bleken dat geen loze kreten te zijn. Onze waarnemers in het veld vonden op een doodgewone, door-de-weekse-dag zonder veel moeite allerlei aanwijzingen van de jachtaffiniteit van Het Landschap.

Op een ritje door het Loenensche Bosch bij Groenendaal waren we getuige van het volgende tafereel. Gewapend met verkwast en verfbakje was een medewerker van het Geldersch Landschap druk doende om een hoogzit tip top in orde te maken. Eén voor één werden de treden van de hoogzit aan de noordkant van het heideveldje voorzien van een keurig laagje groene beits. Vanaf het fietspad langs de Groenendaalseweg kon de klusser, die met veel liefde en aandacht voor zijn werk bezig was, gemakkelijk worden vereeuwigd.

Eerder dit jaar kregen we bij De Faunabescherming een foto binnen van een koelcel in de buurt van het gebied waar ook bovenstaande hoogzit werd gefotografeerd. Deze koelcel stond in het gebied van de Loenermark. Dat Het Geldersch Landschap haar dieronvriendelijke activiteiten niet onder stoelen of banken steekt, blijkt wel uit het feit dat de deuren van de koelcel gewoon open stonden! Een uitnodiging dus om maar even een fotootje te schieten.

Volledig geconcentreerd voorziet een medewerker van het Geldersch Landschap één van het hoogzitten van een groene schutkleur.

Een koelcel van het Geldersch Landschap in natuurgebied De Loenermark.

Dat konden we dan ook niet laten. Overigens is het niet echt een plaatje om met plezier naar te kijken, maar helaas wel de harde realiteit in een gebied dat beheerd wordt door één van onze zogenaamde natuurorganisaties.

Aan de donateurs van Het Geldersch Landschap willen we graag de boodschap meegeven dat er met hun centen niet alleen natuur- en diervriendelijk beleid wordt gevoerd. Het opknappen van een hoogzit en het conserveren van 'jachtbuit' in een koelcel behoren vast niet tot de doelen waaraan de donateurs van het Geldersch landschap hun geld willen schenken. Hopelijk zal Het Geldersch Landschap ooit tot inkeer komen maar, voor het zover is, zal er nog heel van bloed door de koelcel vloeien...